

Славиша Недељковић

Филозофски факултет, Ниш

Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије, Ниш – Србија

e-mail: ned.slavisa@gmail.com

НАЦИОНАЛНИ РАД АРХИМАНДРИТА НИЋИФОРА ДУЧИЋА У СРПСКИМ ЗЕМЉАМА ПОД ТУРЦИМА (1868-1876)*

Апстракт: Историја српског народа у 19. веку била је обележена мукоотрпном борбом за ослобођење и стицање државне независности. То је било време када су националним институцијама руководили људи који су до краја били одани Србији и који су читав свој живот ставили у службу остваривања националних циљева. Један од њих био је архимандрит Нићифор Дучић, српски духовник, историчар и устанички вођа. Овај знаменити национални радник је активно учествовао у реализацији циљева националне политике Србије у српским земљама под Турцима. То је посебно дошло до изражаја у периоду од 1868. до 1876. године, када је као председник Одбора за српске школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини, руководио српским културно-просветним и црквеним радом у Турској.

Кључне речи: национални рад, Нићифор Дучић, српски народ, Србија, Одбор, Турска.

***

Прилике које су кроз турбулентан 19. век обликовале Србију и трасирале пут српског народа, изнедриле су читаву плејаду умних и способних људи. Посебно место међу њима заузима Нићифор Дучић историчар, добровољачки командант, калуђер, архимандрит Српске православне цркве, добротвор и члан Српске краљевске академије и председник Српског ученог друштва. Нићифор Дучић рођен је 1832. године у селу Лугу, на Требишњици, надомак Требиња. Основну писменост, стекао је у манастиру Дужи, код свог стрица архимандрита Јестатија Дучића. Духовни пут одбарао је са свега седамнаест година, када се закалуђерио у манастиру Дужи и своје име Никола променио у Нићифор (победоносац), име које је оставило блистав траг у историји српског народа. Након стицања основног образовања, Нићифор је своје школовање наставио у Дубровнику, код проте Ђорђа Николајевића а након тога у образовним заводима Кнежевине Србије.¹

Школовање питомаца из српских крајева под Турцима био је саставни део културно-просветног и националног рада Србије. Идеја о новчаном помагању и

* Рад је настао као резултат истраживања на интерном пројекту *Историјско наслеђе Балканског полуострва кроз векове (од антике до савременог доба)* бр. 183/1-16-6-01

-пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр 177014).

1 Марковић 2008, 98-98; Недељковић 2015, 384.

школовању српске деце из Турске, кренула је од Илије Гарашанина и Јована Мариновића. Школовање српских питомаца родом из Турске, било је формулисано у Начертанију и уклапало се у ослободилачке планове Кнежевине Србије. За време прве владе кнеза Милоша, јављали су се први случајеви, где су појединци из српских области под Турцима, долазили у Србију и ту настављали своје школовање. То су, додуше били веома ретки случајеви и углавном су се односили на калуђере и манастирске ђаке који су својим дошколовавањем у Србији желели да прошире своје знање.² Доласком уставобранитеља на власт, био је остварен видан напредак на пољу образовања, што је омогућило организованије и масовније школовање српске деце из Турске. Ови ђаци-благоејанци, који су се школовали у Србији, похађали су разне школе, од основних па до Лицеја. Највише их је било у средњим школама и у Београдској богословији.³

Нићифор Дучић је у Београд дошао заједно са јеромонахом Серафимом Перовићем, дужским калуђером и будућим херцеговачким митрополитом. У Београду су они као благоејанци српске владе, похађали Семнарију и предавања Ђуре Даничића из словенске филологије на Великој школи. Нићифор Дучић и Серафим Перовић су били први херцеговачки калуђери, који су своје образовање наставили ван манастира у неком богословском заводу. Након двогодишњег школовања у Богословији, Дучић и Перовић се враћају у манастир Дужи, где 1857. године отварају школу „за ђаке манастирске строгога кова и за младеж из Требиња и околине“.⁴ Годину дана касније, њих двојица активно учествују у пословима око оснивања богословске школе у манастиру Житомислићу. Ова школа, која је била организована као двогодишња, отворена је уз помоћ Кнежевине Србије и Царске Русије. Из Србије су стигле неопходне књиге и наставна учила, а из Русије преко потребана финансијска средстава. Положај игумана манастира био је поверен Серафиму Перовићу, а место управника богословске школе Нићифору Дучићу.⁵

И поред тога што је био свештено лице, у грудима Нићифора Дучића је куцало срце ратника, тако да је он као борац за ослобођење српског народа узео активно учешће у устанку у Херцеговини 1861. године, рату између Црне Горе и Турске 1862. и српско-турским ратовима 1876 - 1878. године. Дучић је 1860. године активно учествовао у организовању Срба и припреми устанка против турских власти. Када је почетком октобра 1861. године, у Источној Херцеговини избио устанак, Дучић је као командант устаничког одреда учествовао у свим значајнијим биткама против турских војних снага. Када је годину дана касније Црна Гора ушла у рат против Османског царства, Дучић се са својим устаницима, заједно уз ратнике војводе Петра С. Вукотића, храбро борио до последњег дана рата.⁶ Након слома устанка и завршетка црногорско-турског рата, Дучић је отишао на Цетиње где је 1863. године проглашен за архимандрита. У Црној Гори је боравио до 1867. године и за то време је активно радио на унапређењу просвете. Захваљујући његовим залагањем у Књажевини Црној Гори отворено је десет основних школа и богословија на Цетињу. Уживао је велико поверење црногорског књаза Николе који му је поверавао важне дипломатске мисије. Августа 1866. године боравио је у Србији где се састао са кнезом Михаилом Обреновићем, након чега је дошло до

---

2 Војводић 1989, 64-65; Костић 1933, 6-8.

3 Џамбазовски 1982, 87-88; Ђорђевић 1985, 47-48.

4 Марковић 2008, 99.

5 Тепић 1988, 29-30.

6 Мартиновић 1987, 33-35; Берић 1994, 55-60.

потписивања уговора о заједничкој акцији против Османског царства и уједињењу српског народа.⁷

Након убиства кнеза Михаила Обреновића (1868) на кнежевски престо у Србији доведен је четрнаестогодшњи Милан, унук Милошевог брата Јеверма Обреновића. Како је Милан био малолетан, српска народна скупштина одредила је Намесништво које су сачињавали Миливоје Петровић Блазнавац, Јован Ристић и Јован Гавриловић. Одређујући нову спољну политичку оријентацију Србије, Намесништво је приступило реорганизацији Михаилове националне политике. Осврнувши се на Први балкански савез, Намесништво је подвукло да су сви уговори које је Србија закључила Грчком, Црном Гором и Румунијом изгубили свој значај и да за планирану оружану акцију балканских народа против Турске не постоје никакве реалне основе.⁸ Ослобођење српског народа се по мишљењу Намесништва није више могло постићи искључиво оружаним путем. Напустивши политичке и војне припреме за рат, Намесништво се посветило културно-просветној делатности међу српским становништвом у Турској. Просвећивање Срба у Турској, представљало је главни предуслов за њихово национално и политичко активирање. Почетком марта 1868. године, српски митрополит Михаило, предложио је Министарству просвете оснивање посебног Одбора, чији би задатак био помагање и ширење просвете међу српским становништвом у Старој Србији. Пар месеци касније Намесништво је усвојило овај предлог, те је августа 1868. године у Београду био основан „Одбор за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини“. Одбор је без прекида радио све до избијања српско-турског рата 1876. године. За председника Одбора био је постављен архимандрит Нићифор Дучић, а за чланове историчар Панта Срећковић и београдски гимназијски професор Милош Милојевић.⁹ Децембра 1872. године одлуком Јована Ристића у Одбор је ушао библиотекар и чувар Народног музеја Стојан Новаковић. Новаковић је у Одбору остао кратко, до априла 1873. године када је био наименован за министра просвете у влади Јована Ристића.¹⁰

Одмах по свом формирању, Одбор је започео енергичан рад, који је углавном био усмерен ка Старој Србији и Македонији. Одбор је по речима Нићифора Дучића „са незнатним средствима развио доста живу радњу на тешком пољу унапређивања наше погажене народности у Турској те смо тако помоћу његовом успели да постигнемо резултате на које се доиста с радошћу погледати може“.¹¹ Захваљујући раду Одбора, широм Старе Србије отварају се српске школе, шаљу учитељи, школске књиге и уџбеници као и значајна материјална помоћ. Бригу око финансирања школа и учитеља ван Кнежевине Србије преузело је на себе Министарство иностраних дела, док је слање

7 Марковић 2008, 102.

8 Ђоровић 1937, 97-98; Стојанчевић 1998, 63-64.

9 Милош С. Милојевић, национални радник, књижевник и историчар. Рођен је 1840. године у Црној Бари. Основну школу и гимназију завршио је у Шапцу и Београду. Школовање је потом наставио у Кијеву и Москви. Године 1870. постао је професор гимназије у Београду, да би од 1873. до 1876. године, био управитељ и професор Другог одељења Београдске богословије. Активно је учествовао у српско-турским ратовима 1876-1878. За професора и директора гимназије у Лесковцу постављен је 1881. године. Од 1890. до 1893. године обављао је дужност управитеља Светосавске вечерње богословско-учитељске школе. Пензионисан је 1893. године. Преминуо је 1897. године у Београду. Пејковић 1985, 139; Војводић 1995, 61; Поповић, Шалипуровић 1970, 90-96.

10 Архив Српске академије наука и уметности (даље: АСАНУ), лични фонд Јована Ристића (даље: ЈР), инв. Бр. 12/454, сигн. XII/7, Јован Ристић-Школском одбору за Стару Србију и остале српске земље под Турцима, Београд 7/19. децембар 1872.

11 Исто

књига и наставних средстава, била обавеза Министарства просвете и црквених дела Србије. Улога „Одбора за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији, Босни и Херцеговини“, била је да обједини рад ова два министарства и обезбеди све оно што је било неопходно за извођење наставе у српским школама у Турској.¹² Средином 19. века, српски народ у Турској живео је у патријархалном друштву, веран својим обичајима и православној вери. Црква и школа биле су две његове најважније институције у Турској. Оне су практично биле нераздвојиве јер су школе могле да опстану само као део црквене институције. У Кнежевини Србији се тада добро знало да стварање образовне и национално свесне српске интелигенције у српским земљама под Турцима, представља веома важан корак у решавању српског националног питања у Турској. Да би се то постигло било је потребно урадити много тога како би се просветни живот Срба у Турској извукао из заосталости.¹³ Заузети пословима око склапања Балканског савеза и припремама за избијање ослободилачког устанка против Османског царства, српски политичари нису схватили колико је бугарска црквена акција опасна за српски народ у Старој Србији и Македонији. Српска влада није ни слутила да ће Егзархија уз помоћ турских власти постати носилац велико бугарске пропаганде. Оснивањем егзархата, Бугари су добили моћно оружје за остваривање широких националних претензија у Османском царству. Одвојивши своју националну акцију од српске, Бугари су постали велики ривали Срба у Турској. Судар српске и бугарске пропаганде у Старој Србији и Македонији био је неминован. Одмах после признања бугарске цркве у Турској, јасно се видело да бугарски национални програм далеко превазилази бугарски етнички простор. Егзархисти су показивали претензије да под јурисдикцију своје цркве ставе не само област Трновске патријаршије, већ и области бивше Охридске архиепископије и Пећке патријаршије. Тако би поред бугарске националне територије, у бугарски егзархат улазиле и: Македонија, делови Кнежевине Србије, Косово, Метохија, Рашка област, а у најсмелијим егзархијским плановима чак и Босна и Херцеговина.¹⁴

Оснивање бугарске цркве било је извршено уз велику дипломатску помоћ Русије. На овом послу нарочито се истакао руски амбасадор у Цариграду гроф Игњатијев¹⁵, који је имао значајан утицај на Порти. Русија је помагала Бугарима у њиховој борби за добијање самосталне цркве у Турској, сматрајући, да ће их, када се за то укаже повољна прилика, успешно искористити у борби против Османског царства. Подржавајући став званичне Русије, бројни руски словенофили су агитовали у корист Егзархије и пропагирани да су Бугари највећи словенски народ у Турском царству и да се простиру од Ниша и Косова до Јадранског, Егејског и Црног мора. О томе какав је став Русија имала према тек формираној Егзархији, најбоље сведочи податак, да је захтев српске владе да се бугарски егзархат ограничи на област Трновске патријаршије, од стране руске амбасаде у Цариграду био глатко одбијен. Слично је прошао и захтев Београда да се обнови рад Пећке патријаршије. Српска влада је на изричит захтев амбасадора Игњатијева била принуђена да одустане од овог предлога.¹⁶ У време када се царска Русија залагала за то да се Егзархија прошири преко бугарских националних граница, односи између Петрограда и Београда нису били на завидном нивоу. Русија

---

12 АС, Лични фонд Љубомира Ковачевића (даље: ЛЈК), 360, Врбовање учитеља за Стару Србију и Македонију и средства за нашу агитацију у Ст. Србији и Македонији од 1867. до 1876. године.

13 Цамбазовски 1982, 87-89; Чановић 1976, 156-157; Ђорђевић 1950, 20-21.

14 Слијепчевић 1991, 428-429; Недељковић 2012, 157-158.

15 Николај Павлович Игњатијев (1832-1908), директор Азијског департмана Министарства иностраних дела Русије, амбасадор Русије на Порти од 1866 до 1877. године.

16 Грујић 1897, 5-12.

није са симпатијама гледала на Србију, док су представници њеног дипломатског кора изјављивали, да је дошло време да се центар балканског покрета из Србије измести у неку другу земљу.¹⁷

Један од првих националних радника који је упозоравао на опасност која је претила од агресивне бугарске пропаганде био је архимандрит Нићифор Дучић. Он је у више наврата скретао пажњу српској влади да што пре интензивира своју делатност у Старој Србији и Македонији или ће у супротном, те области потпуно подлећи егзархијској пропаганди. Дучић је од српске владе тражио да ради ширења српске националне идеје и одбране старих српских земаља од бугарске пропаганде у Старој Србији и Македонији отвори већи број школа, интензивира слање материјалне помоћи школама, црквама и црквено-школским општинама, појача слање уџбеника и књига, пошаље већи број школованих учитеља, отвори српску штампарију и покрене акцију око штампања листа на српском језику, који би „*бранио и одржавао народност српску*“.¹⁸ О томе колико је бугарска егзархија била агресивна у својој намери најбоље сведочи пример који се у јесен 1868. године догодио у Скопљу. Када је тамошњи новопостављени српски учитељ Милан Ковачевић¹⁹ почео са радом, пробугарски оријентисани чланови општине предложили су му да окрене леђа Србији и наставу у школи изводи искључиво на бугарском језику. Када је Ковачевић то одбио, турске власти су га протерале из Скопља.²⁰

Српски народ у Старој Србији и Македонији је био свестан свих опасности које су вребале од бугарске и грчке пропаганде. Главно оружје у борби за очување српског имена у Турској био је српски културно-просветни рад. Због тога су се многе српске општине из Старе Србије и Македоније обраћале Одбору за школе и учитеље и тражили да им се пошаљу учитељи, новчана помоћ и школске књиге. Знајући да се српски народ у Турској налази у веома тешком положају, председник Одбора архимандрит Нићифор

---

17 Јовановић 1990, 117. Новаков 2017, 60-63; Митровић 1997, 35-38.

18 АС, Министарство просвете и црквених дела (даље: МПС-П), 1969, ф II, р 300, Београд 9/21. фебруар 1869; АС, Митрополија Београдска (даље: МБ), 1969, Е No 937, Београд 14/26. јул 1869; АС, МИД, ПО, 1883, С/574, No 70.

19 Милан Д. Ковачевић (Јамена код Шида 10 VIII 1821-Пирот 1 XII 1899). После основне школе у Јамени, ниже гимназије и техничке школе у Сремској Митровици, Ковачевић је отишао у Србију и као учитељ радио у Манасији и Доњем Видову код Параћина до 1848. године. Учествовао је у револуцији 1848. године где је добио чин официра. Учествовао је и у аустро-италијанском рату и једно време је био војни командант у Мантови. Учитељску службу наставио је у Бијељини, одакле је отишао у Прилеп. Ту је Ковачевић на пољу просвете постигао значајан успех и за веома кратко време је унапредио наставу у тамошњој српској школи. О тој школи писале су енглеске путопискиње Џорџина Мјур Мекензи и Полина Аделина Ирби. Ковачевићев рад изазвао је подозрење код бугарских агената, који су га денуцирали код турских власти. Ковачевић је под оптужбом да је српски шпијун био ухапшен и спроведен у Скопље. Како је био аустријски држављанин, Ковачевић се обратио аустријском конзулату уз чију помоћ је био ослобођен. После српско-турских ратова, Ковачевић је прешао у Србију. Ту је једно кратко време радио као практикант у Врањском округу а потом је 1879. године премештен за учитеља у Пирот, где је сем једне године коју је провео у Белој Паланци (1884-1885), остао до краја живота. Савестан и предан као учитељ, Ковачевић је био и признати национални радник, који је за све време свог боравка у Старој Србији, одржавао стални контакт са Пантом Срећковићем и Милошем Милојевићем. Проучавао је историју српског народа у Старој Србији, прикупљао је народне умотворине. Нацртао је лозу Немањића, и тај цртеж је рашко-призренски митрополит Мелентије штампао у Цариграду. Био је један од утемељивача Друштва Светог Саве. АС, Шематизми Србије, 1879-1885; 1893-1899; Васиљевић 1922, 8; Ђилас 2000, 73, 174-175.

20 АСАНУ, ЈР, инв. бр. 12/266, сигн. XII/5.

Дучић радо се одазивао овим молбама и захваљујући његовој иницијативи почетком 1869. године отворене су српске школе у Боровцу, Глобочици, Струги и Кичеву. Захвални због тога што је у њиховом месту отворена српска школа, Срби из Кичева су се писмом обратили српској влади и истакли да ће они одолети свим притисцима и „да се ондашњи народ никада неће звати Бугарима но само и једино Србима“.²¹ Како је квалификован наставни кадар био веома битан фактор у развоју школа и ширењу просвете, српска влада је кад год су то прилике дозвољавале у ове крајеве слала „спремне учитеље“. У почетку су то углавном били усамљени случајеви, да би се од 1868. године, оснивањем „Одбора за школе и учитеље“ овом послу приступило са много више пажње и одговорности. Знајући да су српски учитељи уједно и апостоли српске националне идеје у Турској, архимандрит Нићифор Дучић је нарочито инсистирао на томе да се приликом одабира учитеља за рад у српским школама у Турској, посебна пажња обрати њиховом образовању и карактерним особинама. Српски учитељи у Турској, били су уједно и национални радници и у сваком погледу су морали да служе за пример тамошњем српском становништву. Како су радили у арбанашко–турском окружењу које је непријатељски гледало на њих, они су у сваком тренутку морали да буду свесни тешких последица које су могле да настану уколико би се они неопрезно и неодговорно понашали. Међу многобројним учитељима који су били упућени да раде у српским школама на Косову и Метохији били су и: Илија Ставрић, родом из Градачца у Босни; Сима Вучетић, родом из Босне; Милан Јанковић и Милан Новчић родом из Васојевића; Михаило Ђорђевић и Настас Крстић родом из Тетова; Павле Стевановић родом из Тузле; Марија Недић, родом из Будимпеште;²² Петко и Живка Златановић, родом из Кнежевине Србије; Илија Спасојевић, родом из Босне;²³ Јован Миловановић, родом из Београда;²⁴ Тимотије Андријанић, родом из Рашке;²⁵ Стеван Максимовић, родом из Враћа²⁶ и Василије Андрић, родом из Босне.²⁷ Својим трудом и залагањем, ови учитељи су за кратко време успели да значајно подигну ниво наставе у српским школама широм Старе Србије. И ако су били вредни и образовани и углавном омиљени у својим срединама, и они су попут домаћих учитеља, за свој рад добијали негативне или негативне оцене. До 1868. године, извештаји црквено-школских општина о раду учитеља слали су Министарству просвете, а од те године „Одбору за школе и учитеље“. Када су у јесен 1868. године, до Симе Игуманова²⁸ стигле вести да је Илија Спасојевић

21 АС, МПС-П, 1869, , ф II, р 300, Београд 9/21. фебруар 1869.

22 Костић 1933, 12-34.

23 АС, МБ, 1867, No 737, Сима Игуманов-митрополиту Михаилу, Кијево 7/19. март 1867.

24 АС, МПС-П, 1876, ф IV, р 2, Јован В. Миловановић-Министарству просвете и црквених дела, Београд 12/24. август 1872.

25 АС, МБ, 1865, No 1172, игуман Агатангел-српском митрополиту Михаилу, манастир Високи Дечани 20. септембар/2. октобар 1865.

26 АСАНУ, Историјска Збирка (даље: ИЗ), бр. 13 576.

27 АС, МПС-П, ф VI, р 5, Василије Андрић, Министарству просвете и црквених дела, Београд 24. јули/ 5. август 1878.

28 Сима Андрејевић Игуманов (1804-1882), задужбинар и народни добротвор. Рођен је у Призрену у познатој трговачкој породици. Као трговац боравио је Призрену, Алексинцу, Београду, Битољу, Цариграду, Кијеву и Одеси. Стекао је велико материјално богатство. Од 1855. године Игуманов започиње значајније да помаже српске цркве у Метохији. да би после његовог преласка у Кијев, ова помоћ била још већа. После тридесет година боравка ван Призрена, Сима је 1864. године дошао у Призрен. Пошто је обишао и даривао оближње цркве и манастире, Сима је почео да врши припреме за отварање богословије. Да би обезбедио плац за будућу богословију, Сима је откупио пет кућа у вредности од 700 наполеона, а затим је у договору са тамошњом црквено-школском општином саставио Одбор који је добио задатка да обезбеди сав потребан материјал за изградњу

учитељ у Средачкој Жупи строг према деци и „веома љут“, Игуманов је о томе одмах обавестио Одбор у Београду, који је на инсистирање Нићифора Дучића, на пар месеци ослободио Спасојевића учитељске дужности, „*како би се он мало средио и дошао себи*“. Ова мера дала је позитивне резултате па је Спасојевић крајем децембра био враћен на своје учитељско место и поново стављен на платни списак.²⁹

Покушавајући да помогне српском народу у Турској и ублажи муке са којима су се они свакодневно сусретали, српска влада је настојала да изађе у сусрет бројним молбама црквено-школских општина из српских области под Турцима. Како је молби у којима се тражила новчана помоћ било много а финансијских средстава мало, став Одбора био је да се помоћ пружи тамо где је била најпотребнија. При томе се водило рачуна о економској снази општине, броју учитеља и ђака, стању у коме се школа налазила, општој политичкој ситуацији која је владала у крају у коме су се општина и школа налазиле, као и о значају дотичне школе и општине за ширење српског културно-просветног рада.³⁰ Нажалост тамо где се налазио новац, стварале су се и могућности за махинације и злоупотребе. Тако се дешавало да је новац који је Министарство редовно слало за учитељске плате завршавао у џеповима челника појединих црквено-школских општина. Када се 1868. године, слична ситуација догодила у Приштини, председник Одбора Нићифор Дучић, оштро је реаговао и запретио је тамошњој општини ригорозним мерама уколико новац не буде исплаћен учитељу Милану Ковачевићу. У жељи да овакве појаве сведе на најмању могућу меру, Дучић је донео одлуку да новац за исплату учитељских плата „*који није постизавао никакав циљ, него је још бивао узрок распри и заваде*“ не шаље општинама на Косову, него српском националном раднику, приштинском трговцу Аксентију Хаци Арсићу, који га је потом давао учитељима.³¹ И поред намере архимандрита Дучића да сузбије овакво понашање појединих црквено-школских општина, слични проблеми били су присутни широм Старе Србије све до 1890. године. Тако је у свом писму упућеном српском министарству просвете, септембра 1871. године, учитељ Тимотије Андријанић напомињао да би он волео да зна колика су његова примања како би се „*за кусур своје плате могао с општином управљати*“.³²

Повећање броја школа у скоро свим српским областима под Турцима, до кога је дошло четрдесетих година 19. века, је пред Министарство просвете Кнежевине Србије, поставило питање школовања будућег учитељског кадра у тим крајевима. Потреба за школованим учитељима и свештеницима била је велика, и она се могла задовољити једино слањем српске деце родом из Турске на школовање у Србију. На тај начин добијао се школован просветни кадар који је активно радио на јачању српске

велике школске зграде. Године 1880, Сима Игуманов је саставио тестамент у коме је целокупну своју имовину која је била процењена на око 6.300.000 динара завештао за издржавање Призренске богословије. Како ова средства нису била довољна Сима је захтевао да се цео приход од имања може трошити тек за двадесет година после његове смрти. Због тога је новац за издржавање Призренске богословије давала српска влада, док је турским властима било објашњено да новац за издржавање школе потиче из оставштине који се даје преко Фонда Симе Игуманова. Костић 1925, 7-24; Војводић, 2003, 214; Костић 1933, 3-62.

²⁹ АСАНУ, ЈР, инв. Бр. 12/266, сигн. XII/5, Сима Игуманов-Јовану Ристићу, Призрен 15/27. децембар 1868.

³⁰ Исто, 1876, ф IV, р No 2, Одбор за српске школе и учитеље у Старој Србији и Македонији-Министарству просвете и црквених дела, Београд 20. април/ 2. мај 1871.

³¹ Џамбазовски 1983, 349-353; Новаков 2011, 61; Војводић 2003, 214-217.

³² АС, МПС-П, 1876, ф XIII, р No 2, Тимотије Андријанић-Министарству просвете и црквених дела, Рашка 7. септембар 1871.

националне свести и очувању идентитета српског народа у Турској. Централна институција која је била задужена за школовање питомаца из српских земаља под Турцима била је Београдска богословија. Она је по речима Нићифора Дучића „српским питомцима давала довољно науке, и од њих стварала ваљане учитеље и свештенике који су по свршетку били дужни да се одмах врате у своју отаџбину и народ уче“.³³ Од 1864. до 1869. године на „питомце из суседних области Турског царства и Црне Горе у Србији учећим се“, одвајана је сума од 36.000 гроша. Због све већег броја питомаца који су се школовали у Србији, ова сума је сваке године била увећавана, тако да је 1876. године она износила 103.380 гроша. До наглог прилива питомаца са стране, дошло је по формирању „Одбора за српске школе и учитеље у Старој Србији и Македонији“.³⁴ Повећани број питомаца који су долазили у Србију, приморао је српске просветне власти да поопштре услове за добијање благодетења од стране српске владе. На основу предлога председника Одбора, архимандрита Нићифора Дучића, Министарство просвете је донело одлуку да се за благодетејанце српске владе примају само они питомци који су долазили са препорукама српских црквено-школских општина или српских националних радника из Турске. Ове препоруке су истовремено представљале и гаранцију моралних особина младића који су долазили на школовање у Србију, као и неку врсту обавезе да ће се ти исти младићи после завршетка школовања вратити у своја родна места у Турској.³⁵

У жељи да унапреди процес образовања српске деце из Турске митрополит Михаило је марта 1868. године предложио оснивање посебног богословског завода у коме би се школовали питомци из суседних области турског царства. Иако је овај предлог био добро примљен, он није био разматран све до 1873. године, када је архимандрит Нићифор Дучић покренуо иницијативу да се овај предлог стави на дневни ред Министарства просвете. Ова иницијатива је уродила плодом, па је 22. јуна 1873. године Министарство донео одлику о оснивању Другог одељења Београдске богословије које се у документима често називало и „Страначка богословија“. За старешину овог завода био је постављен Милош Милојевић. Друго одељење Београдске богословије, радило је до почетка српско-турског рата 1876. године. Када је избио рат млађи питомци били су распоређени по манастирима у унутрашњости Србије где су остали све до јесени 1877. године, док су старији ђаци и они који су те године свршили Друго одељење Београдске богословије као добровољци у Милојевићевом батаљону и „Добровољачком кору Ибарске војске“ под командом архимандрита Нићифора Дучића, узели активно учешће у рату за ослобођење од Турака.³⁶

---

33 АСАНУ, ИЗ, бр. 7851, архимандрит Нићифор Дучић-Георгију Николајевићу, Београд 12/24. март 1871.

34 Војводић 1989, 97-98; 103-108; Слијепчевић 1980, 431-436.

35 АС, МПс-П, 1869, р 10, No 22, Државни Савет-Министарству просвете и црквених дела, Београд 10/22. јануар 1869.

36 Исто, 1873, ф V, р 175, Београд 4/16. јули 1873; АС, МПс-П, 1875, ф XX, р 7, No 3193, Београд 4/16. јуни 1874; Исто, No 4046, Београд 28. јуни/10. јули 1874; Исто, 1878, ф XII, р 159, No 192, Управа Београдске богословије-Министарству просвете и црквених дела, Београд 1/13. новембар 1877.

Извори и литература

Необјављена архивска грађа

Архив Србије

Министарство просвете и црквених дела – Просветно одељење

Министарство иностраних дела – Политичко одељење

Митрополија Београдска

Лични фонд Љубомира Ковачевића

Шематизми Србије, 1879-1885; 1893-1899.

Архив Српске академије наука и уметности

Лични фонд Јована Ристића

Историјска збирка

Литература

Берић (1994) – Берић Душан, *Устанак у Херцеговини 1852-1862*, Нови Сад – Београд 1994.

Васиљевић (1922) – Васиљевић Хаџи Јован, *Подаци за школске и црквене прилике у Нишу од 1827 до 1860*, Београд 1922.

Војводић (1989) – Војводић И. Васо, *Из књижевне историје и просвете*, Кикинда 1989.

Војводић (1996) – Војводић Михаило, *Национални радник, прилог политичкој биографији Стојана Новаковића*, у : Зборник радова, Стојану Новаковићу у спомен, о 80-годишњици смрти, приредио Андреј Митровић, Београд 1996, 233-245.

Војводић (2003) – Војводић Михаило, *Стојан Новаковић и Владимир Карић*, Београд 2003.

Грујић (1897) - Грујић Сава *Како је постала бугарска Егзархија*, Београд, 1897.

Ћилас (2000) – Ћилас К. Јагош, *Српске школе на Косову и Метохији од Немањића до 1912*, Приштина 2000.

Ђорђевић (1995) – Ђорђевић Димитрије, *Националне револуције балканских народа 1804-1914*, Београд 1995.

Ђорђевић (1950) – Ђорђевић Живојин, *Школе и просвета у Србији (1700-1850)*, Београд 1950.

Јовановић (1990) – Јовановић Слободан, *Влада Милана Обреновића, књ. I (1868-1878)*, Београд, 1990.

Костић (1925) – Костић Петар, *Споменица педесетогодишњице призренске богословско-учитељске школе 1871-1921*, Београд 1925.

Костић (1933) – Костић Петар, *Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX и почетком XX века (са успоменама писца)*, Скопље 1933.

Марковић (2008) – Марковић Игњатије, *Архимандрит Нићифор Дучић, јаворски јунак и администратор епархије Жичке*, Наша Прошлост, бр. 8, Краљево 2008, 97-123.

Мартиновић (1987) – Мартиновић Ј. Душан, *Портрети II*, Цетиње 1987.

Митровић (1997) – Митровић Вјера, *Петар Костић, Аутобиографија*, Призрен 1997.

Недељковић (2012) – Недељковић Славиша, *Србија и Косово и Метохија (1856-1897), културно-просветни и национални рад*, Ниш 2012.

Недељковић (2015) – Недељковић Славиша, *Српска црква на Косову и Метохији у националним плановима уставобранитеља (1842-1858)*, Црквене студије, бр 12, Ниш 2015, 383-395.

Новаков (2011) – Новаков Марковић Александра, *Православна српска богословија у Призрену (1871-1890)*, Ниш 2011.

Новаков (2017) – *Стубови српске просвете, српске средње школе у Османском царству 1878-1912*, Београд 2017.

Пејковић (1985) – Пејковић-Алексић Љиљана, *Јован Ристић и Илија Гарашанин (1861-1871)*, у : САНУ, научни скупови, књига XXV, председништво, књига 5, Живот и рад Јована Ристића, поводом 150-годишњице рођења, Београд 1985, 133-148.

Поповић, Шалипуровић (1970), Поповић-Петковић Радмила, Шалипуровић Вукоман, *Српске школе и просвета у западним крајевима Старе Србије у XIX веку*, Прибој 1970.

Слијепчевић (1980) – Слијепчевић Ђоко, *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије*, Минхен 1980.

Слијепчевић (1991) – Слијепчевић Ђоко, *Историја српске православне цркве, књ. II*, Београд, 1991.

Стојанчевић (1998) – Стојанчевић Владимир, *Српски народ у Старој Србији у великој источној кризи 1876-1878*, Београд 1998.

Тепић (1988) – Тепић Ибархим, *Босна и Херцеговина у руским изворима 1856-1878*, Сарајево 1988.

Ђоровић (1937) – Ђоровић Владимир, *Борба за независност Балкана*, Београд 1937.

Чановић (1976) – Чановић Светозар, *Српске школе на Косову и Метохији*, Приштина 1976.

Џамбазовски (1982) – Џамбазовски Климент, *Културно-политичке везе Бугара с кнежевинама Србијом од почетка XIX века до Париског мира 1856. године*, Београд 1982.

Џамбазовски (1983) – Џамбазовски Климент, *Грађа за историју македонског народа из Архива Србије, том III, књига I (1868-1873)*, Београд 1983.

Slaviša Nedeljković

THE NATIONAL WORK OF ARCHIMANDRITE NIĆIFOR DUČIĆ IN SERBIAN COUNTRIES UNDER THE TURKISH RULE (1868-1876)

The history of the Serbian people in the 19th century was marked by an arduous struggle for the liberation and acquiring state independence. At that time, the national institutions were administered by people who were completely loyal to Serbia and who put their entire life in the service of achieving national goals. One of them was Archimandrite Nićifor Dučić, a Serbian monk, historian and rebel leader. This prominent national worker actively participated in the realization of Serbian national policy goals in the Serbian countries under the Turkish rule. This became especially important in the time from 1868 to 1876, when he was the head of Serbian cultural, educational and church work as the head of the Committee for Serbian Schools and Teachers in the Old Serbia, Macedonia and Bosnia and Herzegovina. The Committee for Schools and Teachers was active without interruption from 1868 to 1876. Thanks to its work, in Serbian areas within the Ottoman Empire there were Serbian schools opened and provided with teachers, school books and textbooks, as well as with substantial material assistance. The task of the Committee for Schools and Teachers was to unify the work of the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Education of the Principality of Serbia and provide everything that was necessary for the improvement of education among the Serbs within the Ottoman Empire. The role of the Committee and its chairman, Archimandrite Nićifor Dučić, in preserving the Serbian people in the Ottoman Empire was, therefore, enormous and left a significant mark on the history of the Serbian people in the second half of the 19th century.

